

๒.๓.๑.๔ นรกลำหรับลงโทษผู้ที่ชอบเสพสุรา กลอนสวดมหาขมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ กล่าวคล้ายกับโสรัชฌินร^{๘๔}ในไตรภูมิพระร่วง รวมกับตัมพโลหะนร^{๘๕}ในไตรภูมิโลกวิจิตรกถา

ว่า ยมบาลจะนำตัวสัตว์นรานั้นมากรอกน้ำทองแดงใส่ปาก บ้างก็ตกไปในน้ำกรด เมื่อปีนขึ้นมาบนฝั่ง พื้นบนฝั่งนั้นก็เปื้อนเหล็กแดงร้อนดังเปลวไฟ สัตว์นรานั้นก็จะกระโดดลงไปในน้ำกรด บ้างก็ถูกยมบาลฆ่า ตายแล้วเกิดเล่าชาติใช้กรรมอยู่อย่างนั้น ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ เป็นคนมักเสพสุรา	ห่อนเว้นเวลา
ไปตกนรกเร้งแรง	
๐ ยมพบาลเอาน้ำทองแดง	กุมตรอกปากแห่ง
สัตว์จำพวกนั้นเนื่อง ๆ	
๐ บ้างตกน้ำกรดตายเปลื้อง	เกิดปีนขึ้นเบื้อง
บนฝั่งก็ล้วยเปลวไฟ	
๐ วิ่งล้วยแผ่นเหล็กแดงไป	ร้อนโจนลงใน
น้ำกรดทำลายแหลกกลาญ	
๐ บ้างตายด้วยมือยมพบาล	ตายด้วยเพลิงกาฬ
ตระบัดบังเกิดเป็นกาย...	

(มหาขมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๓๐๓)

๒.๓.๒ สวรรค์ คือ ที่อยู่ของผู้ที่ประกอบกุศลกรรม ความเชื่อเรื่องสวรรค์ตามคติ พุทธศาสนาหมายถึง สวรรค์หกชั้นหรือฉกามาจรภพ ประกอบด้วย จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์

⁸⁴ ไตรภูมิพระร่วง (กรมศิลปากร, ๒๕๑๘, หน้า ๒๑) กล่าวถึงโสรัชฌินรว่า ...ในพื้นที่นั้นย่อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกอยู่มีเหือดเลยสักคาบ ผู้นรานั้นได้เหยียบเหนือแผ่นเหล็กแดงนั้น แลผู้ยมบาลถือค้อนเหล็กแดง อันใหญ่เท่าลำตาลไล่ตีผู้คนนรานั้น ๆ ก็แล่นไปบนแผ่นเหล็กแดง ๆ ลุกเป็นไฟแรงไหม้ดินเขาแลร้อนเวทนานักหนาแล...

⁸⁵ ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา (กรมศิลปากร, ๒๕๒๐, หน้า ๑๓๘ – ๑๓๙) กล่าวถึงตัมพโลหะนรว่า ...แลตัมพโทกะ

นรที่ ๗ นั้น เต็มไปด้วยน้ำทองแดงอันเดือดพล่าน นายนิรบาลทั้งหลายเอาเบ็ดเกี่ยวปากสัตว์นรลากออกไป แล้วก็เอาระบายเหล็กตักเอาน้ำทองแดงนั้นเทลงในปาก...

ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตสวดี สวรรค์ในจินตนาการของชาวพุทธนั้นจะเต็มไปด้วย
วิมาน

น้อยใหญ่ประดับประดาดงาม เป็นสถานที่ที่มีแต่ความสุขสบาย ในกลอนสวดมหาสมณูปติสูตร
เลขที่ ๔๓๗ กล่าวถึงผู้ที่ประกอบกุศลกรรมไว้ว่า จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ เต็มไปด้วยวิมานน้อยใหญ่
มีเครื่องประดับแต่งกายดงาม ดังคำประพันธ์ว่า

...ทรงโปรดเผยหกชั้นฟ้า โดยพระมหาการุณภาพ กษัตริย์ทราบเสร็จ
สันต์

เชยช่องชั้นเทวราช ล้วนโอภาสพณราย เทพทั้งหลายเหลือแหล่ แต่ละองค์ทรง
ทิพย์เลิศ งามประเสริฐสารพัด พิมานรัตน์ไพโรจน์ สิบสองโยชนสิบสี่โยชนโขติ
ช่วง ระดับดวงดูเด่น เป็นขวัญเนตรเนกแน่น นับหมื่นแสนวิมานสุด เมืองมนุษย์ฤามี
เทวฤทธิ์บุญแท้ ได้สร้างแต่บรรพชาติ อาจได้เสวยสวรรค์...

(มหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๓๐๕)

๒.๔ ความเชื่อเรื่องกัปหรือกัลป์ คำว่า กัป ในภาษาบาลี ตรงกับคำว่า กัลป์ ใน
ภาษาสันสกฤต มีความหมายหลายทาง เช่น กาล เวลา สมัย อายุยืน กำหนด วัด ประมาณ
หมาย เป็นต้น สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๒๕, หน้า ๕-๖) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องกัปหรือกัลป์ไว้
ในอุปกรณุปฐมสมโพธิกถาว่า ในทางพุทธศาสนามีพุทธกัปและสุญกัป

พุทธกัป คือ กัปที่มีพระพุทธเจ้ามาตรัส

ถ้ามีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๑ องค์ เรียกว่า สารกัป

ถ้ามีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๒ องค์ เรียกว่า มัณฑกัป

ถ้ามีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๓ องค์ เรียกว่า วรกัป

ถ้ามีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๔ องค์ เรียกว่า สารมัณฑกัป

ถ้ามีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๕ องค์ เรียกว่า ภัทรกัป

กัปที่เราอยู่นี้เรียกว่า ภัทรกัป พระพุทธเจ้าที่มาตรัสมี ๑. พระกกุสันโธ ๒. พระโกนา
คมน์ ๓. พระกัสสป ๔. พระโคตม ๕. พระศรีอาริยมตไตรย ภัทรกัปมีเวลานาน ๒๓๖ ล้านปี
ขณะนี้ล่วงมาแล้ว ๑๕๑ ล้านปี

ส่วนสุญกัป คือ กัปที่ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัส

วิธีนับกัปหรือกัลป์ กำหนดกาลว่านานกัปหรือกัลป์หนึ่งนั้น มีปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระ
ร่วง (กรมศิลปากร, ๒๕๑๘, หน้า ๓๑-๓๒) ว่า

...กัลป ๑ นั้นซ้ำหึ่งนานประมาณเท่าใดเล่า และจะนับด้วยปีและเดือนได้

บม

อาจนับได้เท่าไรก็ได้แต่อุปมาให้รู้ว่า ยังมีภูเขาน้ำหนึ่งโดยสูงไล่ได้โยชน์ ๑ โดยรอบเขานั้นไล่ได้ ๓ โยชน์แล ถึงร้อยปีมีเทวดาเอาผ้าทิพย์อันอ่อนดั่งคว้นไฟมากวาดภูเขาแต่แลคาบ เมื่อใดภูเขานั้นราบเพียงแผ่นดินจึงเรียกว่าสิ้นกัลป ๑ แล...

ส่วนสุริยวงศ์ พงศไพบูลย์ (๒๕๒๕, หน้า ๖) กล่าวถึงการนับกับหรือกัลป์ไว้ในหนังสือ
อุปกรณ์ปฐมสมโพธิกถา อาจกำหนดด้วยประมาณว่า

...มีปรากฏการเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยกว้างลึกกำหนดโยชน์หนึ่ง ถึงร้อยปีมีเท

ดา

นำเอาเมล็ดผักกาดมาใส่เมล็ดหนึ่ง โดยนิยมนับตราบเท่าจนเมล็ดผักกาดเต็มเสมอกปาก
กำพวงนั้น นานเท่าใด จึงกำหนดว่ากัลป์หนึ่ง...

วิธีนับอสงไขยให้เทียบดังนี้ สิบ สิบหนเป็นร้อย สิบร้อยเป็นพัน สิบพันเป็นหมื่น สิบ
หมื่นเป็นแสน ร้อยแสนเป็นโกฏิ ร้อยแสนโกฏิเป็นปโกฏิ ร้อยแสนปโกฏิเป็นโกฏุปโกฏิ ร้อยแสนโกฏุปโกฏิเป็นนหุตหนึ่ง ร้อยแสนนหุตเป็นนินนหุตหนึ่ง ร้อยแสนนินนหุตเป็นอภิกขิณีหนึ่ง ร้อยแสน
อภิกขิณีเป็นพินทะหนึ่ง ร้อยแสนพินทะเป็นอัพพุททะหนึ่ง ร้อยแสนอัพพุททะเป็นนิรพพุททะหนึ่ง ร้อย
แสนนิรพพุททะเป็นอหะหนึ่ง ร้อยแสนอหะเป็นอพพะหนึ่ง ร้อยแสนอพพะเป็นอฏฐะหนึ่ง ร้อย
แสนอฏฐะเป็น โสคันธิกะหนึ่ง ร้อยแสนโสคันธิกะเป็นอุปละหนึ่ง ร้อยแสนอุปละเป็นกมุททะหนึ่ง
ร้อยแสนกมุททะเป็นปทุมะหนึ่ง ร้อยแสนปทุมะเป็นปณทริกะหนึ่ง ร้อยแสนปณทริกะเป็นอกถาน
หนึ่ง ร้อยแสนอกถานเป็นมหากถานหนึ่ง ร้อยแสนมหากถานเป็นอสงไขยหนึ่ง

การกำหนดนับอสงไขยนั้น เริ่มตั้งแต่กาลเมื่อพุทธจักรโพธิสัตว์เจ้า ตั้งปณิธานว่าจะขอ
ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า นึกอยู่แต่ในพระหฤทัย มีขึ้นขณะกาลอันเป็นส่วนภายใน กำหนดเบื้องต้นตั้ง
แต่พระศาสนาสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระพรหมเทวานันมาตลอดกาล ตราบ
เท่าถึงพระพุทธศาสนา พระปฐกคากยมนั้นนับได้ยี่สิบอสงไขย กาลระหว่างนั้นนับได้ว่าอสงไขยกับ
กำหนดเป็นส่วนหนึ่งแต่ออกพระวาทะได้ว่า จะปรารถนาเป็นพุทธเจ้ามีขึ้นขณะกาลเป็นส่วนภายใน
เบื้องต้นกำหนดแต่พระปฐกคากยมนี้ออกตลอดกาล ตราบเท่าถึงศาสนาพระที่บังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า
นับได้เก้าอสงไขย กาลระหว่างนั้นได้นามว่า อสงไขยอสงไขยกับ กำหนดเป็นส่วนที่สอง แต่ปรารถนา
พร้อมทั้งกายวาจาและใจ แล้วก็ได้บำเพ็ญบารมีมา ณ กาลอันเป็นส่วนภายใน เบื้องต้นกำหนด
แต่พระที่บังกรสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตลอดกาล ตราบเท่าถึงศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า

ก็นับเป็นสี่อสงไขย กาลระหว่างนั้นได้นามว่า อสงไขยอสงยุกับ กำหนดเป็นส่วนที่สาม รวมนับทั้ง ๒ ระหว่างกาลนี้ จึงเป็นกาลนานได้ถึงยี่สิบอสงไขย

ส่วนเศษอีกแสนกับนั้น คือ กาลอันมี ณ ภายในเบื้องต้นแต่ศาสนาพระพุทฺธมุตตรพุทธ เจ้านั้นมา ตลอดกาลตราบเท่าถึงพระกกุสันธะ อันได้อุบัติตรัส ณ กาลเบื้องต้นแห่งภัทรกับนี้ กาลระหว่างนี้เองนับได้แสนกับ รวมกาลแต่ต้นมาจึงได้ยี่สิบอสงไขยแสนกับ

ความเชื่อเรื่องกับหรือกัลป์ที่ปรากฏในกลอนสวดมหาชฌมภูมิตีสุตร เลขที่ ๔๓๗ คือ เชื่อว่าโลกนี้มีพุทธเจ้ามาตรัสแล้วเป็นเวลา ๒๐ อสงไขยกับแสนกัลป์ และเชื่อว่าศาสนาพุทธจะดำเนินมาถึงศักราช ๕๐๐๐ แล้วจะเสื่อมสลาย ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ พระองค์กระทำเพียร	ปฏิพัทธ์กุศลผล
นับชาติเวียนวน	สงสารวัฒนาครัน
๐ กำหนดก็ครบยี่สิบ	อสงไขยกับแสนกัลป์
จึงเสร็จพระสัพพัญญู	ญัตตญาณวิจารณ์
๐ โปรดสัตว์ให้สุข	สมพระทัยอธิษฐาน
เสด็จสู่พระนิพพาน	โดยภูมิพุทธประเพณี
๐ ทรงพระอาลัยสัตว์	ภายหลังสุดแสนทวี
<u>ไว้ศาสนา</u>	<u>กำหนดถ้วนถึงห้าพัน...</u>

(มหาชฌมภูมิตีสุตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๓๒๐)

๒.๕ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าว่ามีอิทธิฤทธิ์ สามารถบันดาลให้ได้ผลสมปรารถนา นับเป็นอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่แทรกอยู่ในความเชื่อของชาวพุทธมาช้านาน เนื่องจากปรากฏการณ์ธรรมชาติบางอย่าง มนุษย์สมัยก่อนไม่เข้าใจหรือไม่สามารถอธิบายเหตุได้ บางครั้งมนุษย์อาจได้ผลประโยชน์หรือโทษจากปรากฏการณ์นั้น ๆ มนุษย์เชื่อว่าเกิดจากอำนาจ เทพเจ้า จึงบูชาและอ้อนวอนเพื่อขอความคุ้มครองจากเทพเจ้าหรือเทวดาประจำสถานที่ ความเชื่อเหล่านี้ได้ฝังใจมนุษย์และได้สืบทอดต่อ ๆ กันมา

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้ามีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมไทยหลายเรื่อง ทั้งในส่วนบทไหว้ครู หรือ

บทประณามพจน์ ซึ่งกวีมักจะต้องแสดงความเคารพต่อเทพเจ้าเพื่อความเป็นสิริมงคล ให้ตนสามารถ

ประพันธ์เนื้อเรื่องได้สำเร็จ นอกจากนี้ในส่วนเนื้อเรื่องก็มักจะต้องมีเทพเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง ช่วยเหลือ

ตัวละครเอกหรือตัวละครฝ่ายธรรมให้พ้นจากภัยพิบัติ ในกลอนสวดมหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗ สะท้อนภาพความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ดังนี้

๒.๕.๑ ความเชื่อเรื่องพระอิศวร พระอิศวรเป็นเทพที่คนไทยเชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าเทพองค์ใด ๆ กล่าวว่า เมื่อโลกเกิดมาและมีไฟบรรลัยกัลป์ไหม้โลกมอดดับไปแล้ว บรรดาพระเวท พระธรรมทั้งหลายก็มารวมกันทำให้เกิดเป็นองค์พระอิศวรขึ้น ถือว่าพระอิศวรทรงถือกำเนิดขึ้นมาเอง จึงเรียกว่า สวยมภู คือ ผู้เกิดเอง แล้วพระอิศวรก็สร้างเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ขึ้นมาเพื่อสร้างโลก รักษาโลกต่อไป (สำนวน งามสุข, ๒๕๑๖, หน้า ๗)

พระอิศวรมีพระวรกายเป็นสีขาว มีเนตร ๓ ดวง เนตรดวงที่ ๓ อยู่ที่พระนลาฏหรือหน้าผาก และเหนือเนตรดวงที่ ๓ นั้น มีรูปพระจันทร์ครึ่งซีกติดอยู่ มุนเภาเป็นรูปขลุ่ย เภาเป็นสังวาล และมีประจำคัล้องศอทำด้วยกะโหลกศีรษะมนุษย์ พระศอมีสีนิลหรือสีเขียว ทรงสถิตอยู่บนเขาไกรลาส ซึ่งเชื่อกันว่าอยู่เหนือเขาหิมาลัย

กวีผู้ประพันธ์กลอนสวดมหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗ มีความเชื่อและนับถือพระอิศวร จึงได้แสดงความเคารพนบในชวบทไหว้ครู ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ พระบิดุมารดร	พระอาจารย์สอน	ศิลปศาสตร์พุทธไสย
โสฬสมหา	ดกามาทั่วไทย	อินศรเจ้าใน พิภพขมพู...

(มหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๒๗๒)

๒.๕.๒ ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ พระอินทร์เป็นเทพเจ้าของอินเดีย มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ท้าวสหัสนัยน์ หมายถึง พันตา ท้าวโกสีย์ องค์อมรินทร์ เป็นต้น พระอินทร์ตามคติพุทธศาสนาถือว่าจะต้องเป็นไปตามพุทธโอวาทที่ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดมาแล้วก็ต้องมีวันเสื่อมไปตามสภาพ เทวดาทั้งหลายสิ้นบุญแล้วก็ต้องจุติไปปฏิสนธิยังภพใดก็ได้แล้วแต่ผลบุญที่ทำไว้ ใครที่สั่งสมบุญไว้มากก็เป็นพระอินทร์ได้ พระอินทร์จึงมีการผลัดเปลี่ยนกันไป (ประจักษ์ ปรภาพิทยากร, ๒๕๒๙, หน้า ๑๗๘ – ๑๘๐)

พระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาองค์หนึ่ง มีหน้าที่ช่วยเหลือคนดีที่ตกทุกข์ได้ยาก ดังนั้นวรรณกรรมไทยที่เรียกว่าเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ จึงมักกล่าวถึงพระอินทร์เสมอ ๆ กลอนสวดมหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗ กล่าวถึงพระอินทร์ว่าเป็นบริวารของพระพุทธเจ้า มีบทบาทในตอนที่พระพุทธองค์สั่งให้แปลงเป็นราชทูตไปนำพระยาชมพูมาเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช แสดงให้เห็นว่าความเลื่อมใสศรัทธาที่ชาวพุทธมีต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นมากเหลือคณนา แม้

แต่พระอินทร์เทพผู้ยิ่งใหญ่ก็ยอมเป็นพุทธสาวก นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าเทพดาแม้มีบุญบารมีสร้างสมไว้มากเพียงใดก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขหลักกรรมของพระพุทธรเจ้า และกฎการเวียนว่ายตายเกิดเช่นกัน ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ อาวัชณะโดย	สะดวกทราบพระญาณยล
พุทธานุภาพดล	สมเด็จพระอัมรินทร์รา
๐ จอมดาวดั่งสัทราบ	ว่าสมเด็จพระกรุณา
ตรัสมีประสงค์หา	รีบระเห็จจากวิมาน
๐ ดลเวฬุวันเข้า	ชูลีกรนมัสการ
แทบบาทพระทรงญาณ	โดยนิมยินดี
๐ ปางนั้นพระผู้ทรง	ประเสริฐบุญราศี
เยื้องแย้มพระโอษฐ์มี	พจนพุทธฎีกา
๐ ดูกรบพิตร	สมภารเจ้าจงอาสา
แปลงตนเป็นทูตา	จำทูลราชสารไป
๐ ยังทำวชมภูราช	ธิบดินทร์ด้วยเร็วไว
คุกคามเอาองค์ให้	มาสู่พระเวฬุวัน...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๒๘๑)

๒.๕.๓ ความเชื่อเรื่องพระอาทิตย์ – พระจันทร์ คนไทยเชื่อว่าพระอาทิตย์และ

พระจันทร์เป็นเทพเจ้าที่สำคัญองค์หนึ่ง สามารถให้คุณให้โทษได้ ในตำราไตรเพทกล่าวว่า ดวงอาทิตย์มีอยู่ทั้งหมด ๘ ดวง คือ วรุณาทิตย์ มิตราทิตย์ อริยมนาทิตย์ ภาคาทิตย์ องค์อาทิตย์ อินทราทิตย์ ชาติราทิตย์ และสุริยาทิตย์ ดวงอาทิตย์ทั้งหมดเป็นโอรสของพระกัศยปะเทพบิดรกับนางอติติ ดวงอาทิตย์ที่ส่องโลกเรานี้ เรียกว่า สุริยาทิตย์ มีสีกายแดงรัศมีรุ่งโรจน์รอบตัว รูปร่างเล็ก

มี ๔ กร สองกรถือดอกบัว อีกกรหนึ่งห้ามภัย อีกกรหนึ่งประทานพร มีแก้วบัทมราชเป็นเครื่องประดับ

มีรถเทียมด้วยม้า ๗ ตัว พระสุริยาทิตย์ทรงประทับนั่งบนรถตลอดเวลา ชักรถเรื่อยไปในอากาศ เพื่อให้แสงสว่างแก่โลกและดาวเคราะห์อื่น ๆ ในตำราโหราศาสตร์กล่าวว่า พระอิศวรทรงสร้างพระสุริยาทิตย์โดยเอาราชสีห์ ๖ ตัวมาปนให้ละเอียด แล้วเอาผ้าสีแดงมาห่อ เอาจุ้มลงไปใต้น้ำอมฤต ก็บังเกิดเป็นพระอาทิตย์ขึ้น

ส่วนพระจันทร์ ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า เป็นโอรสของนางอนสุยากับพระอัคริมนี แต่ในคัมภีร์รามายณะกล่าวว่าในการกวนเกษียรสมุทร พระจันทร์โผล่ขึ้นมาจากน้ำทะเลในเกษียรสมุทร นอกจากนี้ในตำราโหราศาสตร์กล่าวว่า พระอิศวรทรงสร้างพระจันทร์ โดยการเอานางฟ้า ๑๕ นาง แล้วร่ายพระเวทย์ทำให้นางฟ้านั้นละเียดเป็นผง ครั้นแล้วก็ทรงเอาผ้าขาวนวลมาห่อผงนั้น เอา น้ำอมฤตประพรมลงไปก็บังเกิดเป็นพระจันทร์ขึ้น ร่างกายของพระจันทร์จึงมีสีขาวนวล วิมานเป็นแก้วสีมุกดา ทรงรถ ๓ ล้อ เทียมด้วยม้าสีขาวเหมือนสีดอกมะลิ ๑๐ ตัว

ในกลอนสวดมหาชฎาสูตร เลขที่ ๔๓๗ กล่าวถึงพระอาทิตย์และพระจันทร์ในตอนที่พระยาชฎาดีคิดในใจว่า หากตนรบชนะพระเจ้าราชาธิราชแล้วจะไปสู้รบกับพระอาทิตย์พระจันทร์ต่อไป เพื่อครองความเป็นใหญ่ที่สุดในชมพูทวีป แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธเชื่อว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นเทพเจ้าที่มีอำนาจและอิทธิพลเหนือมนุษย์ ดังคำประพันธ์ว่า

...แม้จะเดินโดยสุธา ทรงไอยรามงคล เห็นฤทธิ์ธรรมาธิราช
ถึงตำแหน่งที่เฝ้า องค์พระเจ้าราชาธิราช จะค้นคาตแข่งฤทธิ์ เราต้านติดมีชัย
แล้วจะไปต่อฤทธา พระสุริยาจันทร์...

(มหาชฎาสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดุติภาคผนวก หน้า ๒๔๔)

๒.๕.๔ ความเชื่อเรื่องเทวดา ชาวพุทธเชื่อว่าเทวดา คือ พวกชาวสวรรค์ที่มีตาทิพย์ หูทิพย์ และกินอาหารทิพย์ เป็นบริวารของพระอินทร์ เทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิก้า ขึ้นเดียวกับท้าวจุลโลกบาล ผู้ใดทำบุญกุศลไว้มาก ตายไปจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นนี้ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง (กรมศิลปากร, ๒๕๑๔, หน้า ๑๙๐ – ๑๙๑) กล่าวถึงเหตุการณ์เกิดของเทวดาไว้ว่า

...ผู้ใดได้กระทำความบุญได้ไปเกิดเป็นเทพยดา ย่อมมีปราสาทแก้วเงินทองสมบัติ เป็นทิพย์อันอเนกแลฯ เมื่อนั้นเทพยดาอยู่ในปราสาท แลมีเทพยดาองค์ ๑ ไปเกิดในผ้าภัพพก็ดี ดังนั้นชื่อว่าเป็นลูกสาวของเทพยดาองค์นั้นแลฯ เทพยดาลางจำพวกไปเกิด

เหนือที่นอนได้ เทพยดาองค์นั้นชื่อว่าเป็นเมียเทพยดาผู้เป็นเจ้าพิมานนั้นแลฯ เทพยดาลางจำพวกไปเกิดแทบดินแท่นเทพยดาผู้ใด ๆ ได้ แลเทพยดาผู้นั้นเป็นสาวใช้ของเทพยดาผู้นั้น ๆ แลฯ เทพยดาผู้ใดแลได้กระทำความบุญน้อยได้ ได้ไปเกิดในประตูปราสาทก็

ด

แลเกิดในที่กำแพงแห่งเทพยดาตนใดได้เป็นข้าเทพยดาตนนั้น แต่ว่าใช้ภายนอกแลฯ

ชื่อ

ว่าเกิดนอกกำแพงแก้วอันที่ล้อมปราสาทแก้วเทพยดาตั้งนั้น ผิดว่าเกิดในที่ในแดนเทพย

ดา

องค์ใดเป็นไพร่ฟ้าแก่เทพยดาองค์นั้นแลฯ ผิดว่าผู้ใดเกิดหว่างแดนเทพยดาทั้งสอง ๆ เอา
ไปถึงพระอินทร์ให้ธำมรงค์ พระอินทร์จึงบังคับใช้ให้เทวดาองค์ ๑ มาวัดวาดูที่นั้น

ฝ่าย

ใดใกล้ส่งให้แก่เทพยดาองค์นั้นแลฯ ผิดว่าเท่ากันทั้ง ๒ ฝ่ายเล่า พระอินทร์เข้าจึงถาม

ว่า

เมื่อเทพยดาตนนี้เกิดนั้นบ่าหน้าไปข้างใดแลส่งให้เทพยดาผู้อยู่ข้างนั้นฯ ผิดเทพยดาผู้
เกิดนั้นแลเมื่อแรกเกิดเล่นอนงายหน้าขึ้นไปฝ่ายบนแลบมิโดยทิศตั้งนั้น พระอินทร์บมิ

ให้

แก่เทพยดาผู้วิวาทแก่กันนั้นเลย พระอินทร์เอาไว้เป็นไพร่ฟ้าตนเองแลฯ...

เทวดาในวรรณกรรมไทยทั่วไปมักมีบทบาทคอยช่วยเหลือตัวละครเอกหรือตัวละครฝ่าย

ธรรมให้พ้นจากภัยพิบัติ แต่เทวดาในกลอนสวดมหาชัมภูปฐิติสูตร เลขที่ ๔๓๗ เป็นบริวารของ

พระพุทธรเจ้า โดยได้กล่าวถึงเทวดาไว้ในตอนที่พระพุทธรเจ้าจะปราบความพยศของพระยาชัมภูปฐิติ

พระองค์ทรงเรียกประชุมเหล่าเทวดาให้มาเฝ้าทูลกายเป็นบริวาร เพื่อให้พระยาชัมภูปฐิติรู้สึกล้วน

เกรง

บุญบารมีของพระเจ้าราชาธิราชที่มีบริวารมากมายและงดงามเกินกว่ามนุษย์สามัญทั่วไป

ดังคำประพันธ์ว่า

...โดยสมเด็จพระพุทธรุทธิ์ ทรงนิมิตมากเครื่อง สำหรับเมืองมีครบ

ทรงปรารภเรียกหา ทั่วเทวาทะ...

(มหาชัมภูปฐิติสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๘๗)

๒.๖ ความเชื่อเรื่องโสฬสพรหม โสฬสพรหม คือ สวรรค์สำหรับพรหมณ์หรือ

นักบวชที่ได้ฌานชั้นใดก็ได้ไปเกิดในพรหมชั้นนั้น ๆ ตามกำลังแห่งฌานของตนที่ได้บำเพ็ญมา มี

๑๖ ชั้น ถือว่าเป็นสวรรค์ที่มีความสุขยิ่งกว่าเทวดา เป็นแดนที่ไม่มีกิเลสตัณหาใด ๆ แล้วทั้งสิ้น

โสฬสพรหมชั้นที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีคือชั้นที่ ๑๖ อภินิษฐพรหม (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๔๒, หน้า ๔)

ในกลอนสวดมหาชัมภูปฐิติสูตร เลขที่ ๔๓๗ กวีแสดงความเคารพยกย่องและนอบน้อม

ต่อสวรรค์ชั้นโสฬสพรหม โดยได้กล่าวถึงในบทไหว้ครุเพื่อความเป็นสิริมงคล ก่อนการประพันธ์

เนื้อเรื่อง ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ พระบิดุมารดร พระอาจารย์สอน ศิลปศาสตร์พุทธไสย

โสฬสมหา ฉกามาทั่วไท อินศรเจ้าใน พิกพชมพู...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๒๗๒)

๒.๗ ความเชื่อเรื่องสัตว์หิมพานต์ ชาวพุทธเชื่อว่าสัตว์ในป่าหิมพานต์เป็นอมนุษย์ที่บำเพ็ญบุญบารมีมามากจึงได้ไปบังเกิดอยู่ที่ป่าหิมพานต์ ความเชื่อเรื่องสัตว์หิมพานต์นี้มีปรากฏอยู่

ในวรรณกรรมไทยหลายเรื่อง เช่น นางกนิรี ในเรื่องมโนห์รา ครุฑ คนธรรพ์ ในเรื่องกาเกี เป็นต้น ส่วนในกลอนสวดมหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่พระพุทธรูปเจ้าทรงประสงค์จะทรมานพระยาชมภูบดี ได้ทรงเรียกหาเหล่าเทวดาและสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ ได้แก่ กิณรกนิรี ช้างอุโบสถ นกการเวก

นกกาเรียน ม้าพลาหก ครุฑ นาค ทานพ คนธรรพ์ และวิชาธร ให้มาเนรมิตกายเป็นบริวารของพระเจ้าราชาธิราช ดังคำประพันธ์ว่า

...โดยสมเด็จพระพุทธรุทธิ ทรงนิมิตมากเครื่อง สำหรับเมืองมีครบ

ทรงปรารภเรียกหา ท้าวเทวาเทวี กนิรีกนิเรศ ท้าวพรหมเมศมาหมด ช้างอุโบสถ มาสู่ อีกทั้งหมู่พลาหก ทั้งหมู่่นกการเวก กาเรียนเนกเนื่องแน่น สิ่งละแสนแซ่เสียง ส่งสำเนียงนี้สนั่น ท้าวเทวัญเทวา ครุฑนาคาทานพ ครอบคนธรรพวิชาธร แดนอำมรทุกวิมาน เป็นพนักงานทุกสิ่งงาน เป็นนายการต่าง ๆ แต่งแต่ละอย่างอย่างยิ่ง สรรพสิ่งนานา งามนางฟ้าชายของ เป็นแถวถ้องท่องถนน เครื่อง

อำพน

พุทธรุทธิ ทรงนิมิตต่างกัน ทุกช่องชั้นกำแพง ประจงแต่งเต็มดี นางนาคีค้ำ

เรือ

มากลั่นเหลือแลลาน งามสะคราญเครื่องชาย แม่ค้าขายแจกโคม น้าประโลมลาน เลิศ งามประเสริฐสุดแสง เทวฤทธิ์แกลังกลั่นท่า สุดที่จะรำบรยาย สรรพสิ่งทั้งหลาย เลิศลั่นเหลือแล...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๒๘๗ – ๒๘๘)

กนิรหรือกนิรี เป็นอมนุษย์จำพวกหนึ่งในนิยาย มี ๒ ชนิด ชนิดหนึ่งเป็นครึ่งคนครึ่ง

นก

ท่อนบนเป็นคน ท่อนล่างเป็นนก อีกชนิดหนึ่งมีรูปร่างเหมือนคน เมื่อจะไปไหนมาไหนก็ใส่ปีกใส่หาง

บินไปอย่างนางมโนราห์ อาศัยอยู่ที่เขาไกรลาส เป็นบ้านเมืองมีกษัตริย์ปกครอง มนุษย์ธรรมดาจะเดินทางไปถึงต้องใช้เวลาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน และต้องฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ นานัปการ

ข้างอุโบสถ คือ ข้างสำคัญตระกูลหนึ่ง ในสมุทรโฆษคำฉันท์ได้กล่าวถึงข้างตระกูลสำคัญไว้ ๑๐ ตระกูล ข้างตระกูลอุโบสถหัตถิ นับเป็นข้างตระกูลสำคัญรองจากตระกูลฉัททันต์ คนไทยเชื่อว่าอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ บริเวณรอบ ๆ สระฉัททันต์ เป็นข้างที่มีสีทอง ข้างอุโบสถแต่ละเชือกมีกำลังเท่ากับข้างเหวมตะ ๑๐ เชือก และข้างฉัททันต์ ๑ เชือก มีกำลังเท่ากับข้างอุโบสถ

๑๐ เชือก (เกื้อพันธุ์ นาคนุปผา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๕๗) ในบรรดาข้างทั้งสิบตระกูลนี้ ตระกูลฉัททันต์

และตระกูลอุโบสถได้รับยกย่องว่าเป็นตระกูลข้างที่เป็นข้างอาชาไนย คือข้างที่ได้รับยกย่องว่ามีกำเนิดดี แสนรู้ ฝึกหัดง่าย อนึ่งข้างแก้ว หรือ หัตถิรัตนะ ซึ่งเกิดพร้อมกับรัตนะอื่น ๆ อีก ๖ ประการ

อันเป็นสมบัติคู่บารมีของพระเจ้าจักรพรรดิตามความเชื่อในไตรภูมิพระร่วงนั้น ก็เกิดจากข้างตระกูลใด

ตระกูลหนึ่งในสองตระกูลนี้เท่านั้น ดังที่กล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วง (กรมศิลปากร, ๒๕๑๔, หน้า ๑๑๔ – ๑๒๐) สรุปได้ว่า

...ข้างแก้วหรือหัตถิรัตนะ ที่เกิดขึ้นด้วยอานุภาพของพระเจ้าจักรพรรดินั้น
เป็น

ข้างเผือกเท้าแดง มีส่วนที่จดพื้นสี่ส่วน คือ เท้า หาง งวง และงา มีฤทธิ์เหาะเหินเดินอากาศได้รวดเร็ว ถึงขนาดที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงข้างแก้วนี้เสด็จเหาะไปประพาสยังที่ต่าง ๆ เคยเสด็จไปเวียนเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่อยู่ของเทวดา และเลียบกำแพงจักรวาลเสด็จไปแต่เช้าก่อนนายน คือ ก่อนเวลากินข้าวเช้า แล้วเสด็จกลับพระนครไม่ทันสาย เพราะข้างแก้วมีกำลังเหาะได้รวดเร็ว ถ้าเป็นข้างแก้วอันเกิดจากตระกูลอุโบสถ เจริญวัย

เป็นจำเริญแล้วจึงมาสู่พระบรมโพธิสมภาร แต่ถ้าเกิดจากตระกูลฉัททันต์จะมาในขณะที่เป็นลูกข้าง ข้างนั้นก็ม้ายืนแท่นในโรงข้างซึ่งตกแต่งไว้รับ เป็นข้างเฝ้าและรู้ความไม่ว่าจะมาจากตระกูลฉัททันต์หรืออุโบสถ ก็ย่อมดีกว่าข้างทุกตัวในตระกูลนั้น ๆ...
ม้าพลานหก หรือม้าวลานหก คือม้าชั้นดี ประเสริฐกว่าม้าตระกูลใด ๆ ความเชื่อเรื่องม้าพลานหกนี้มีปรากฏอยู่ในไตรภูมิพระร่วง (กรมศิลปากร, ๒๕๑๔, หน้า ๑๒๐ – ๑๒๑) ตอนที่

กล่าวถึงม้าแก้วของพระยาจักรพรรดิราชว่าเป็นม้าพลาหกที่ประเสริฐที่สุดในตระกูลม้าทั้งหลาย มีสีเมฆและสีหมอกขาว มีกีบเท้าและหน้าผากสีแดง สันหลังสีขาว ขนที่หัวดำเลื่อม สามารถเหาะได้ ดังคำประพันธ์ว่า

...กาลนั้นพระยาจักรพรรดิราชนั้นจึงอวยทานแล้วรักษาศีล ๘ ประการ แล้วจึงคำนึงถึงบุญและกรรมอันกระทำแล้วแล้ว จึงคำนึงถึงม้าแก้วทั้งหลายอันตัวดี ประเสริฐกว่าม้าทั้งหลาย ครั้นว่าพระองค์คำนึงถึงดังนั้นได้บังใจม้าแก้วตัวประเสริฐ ตัวดีตัวเร็วอันชื่อว่าม้าพลาหกอัศวราชตัวดีกว่าม้าทุกตัวอันเกิดในตระกูลสินธพชาติอันงามดีดังสีเมฆและหมอกขาว และมีรุ่งเรืองเชียวดังสายฟ้าแมลงบรอบได้ และมีกีบเท้าทั้ง

๔

แลหน้าผากแดงดั่งน้ำครั่ง ดูตัวนั้นพิลึกก่ายำดั่งนายช่างหากแสรังปั้น ดูสันหลังนั้นขาว งามเกลี้ยงเรืองงามดั่งเดือนแลดูขนหัวนั้นดำเลื่อมงามดั่งดังกาเรืองงามดั่งแก้วอินทนิล แลดูเสือด้าอ่อนขึ้นบานดังหย้าปล้องแลท่นแสรังเอามาเรียงไว้ดูงามนักหนาฯ แลม้า

นั้น

อาจไปโดยอากาศดุจดั่งฝูงฤๅษีสิทธิ์ผู้มีศักดิ์แลไปโดยอากาศนั้นแล...

นกการเวก การวิก หรือ กรวิก คือ นกในแบบสัตว์หิมพานต์ กล่าวว่ามียูในป่าหิมพานต์ เป็นนกที่บินสูงเหนือเมฆ กินลมเป็นนกขาคาว มีเสียงร้องเพราะถึงขนาดที่สัตว์ทั้งหลายได้ยินก็ต้องหยุดชะงักเนื่องจากจับใจในเสียงที่ร้อง ด้วยเหตุที่นกชนิดนี้บินสูงเหนือเมฆจึงมีอาวระบุรูปร่างหรือ

หลักฐานได้ว่ามีลักษณะอย่างไร แต่มีลักษณะปรากฏอยู่ในสมุดภาพสัตว์หิมพานต์ของไทยว่า มีหัวและตีนเหมือนครุฑ มีปีกอยู่ตรงสองข้างของตะโพก ในสมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา ปีกอยู่ที่หัวไหล่

มีขนหางคล้ายใบมะขาม และยาวอย่างขนนกยูง (ส. พลายน้อย, ๒๕๓๙, หน้า ๙๗) และเชื่อว่าน่าจะเป็นชนิดเดียวกันกับนกยูงยักษ์ (เกื้อพนธ์ นาคบุปผา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๖๓ - ๑๖๔)

นกกาเรียน หรือนกกระเรียน คือ นกขนาดใหญ่ คอยาว ขาว ปีกกว้าง หางกว้าง และสัน หากินตามที่ราบลุ่ม กินพืช แมลง และสัตว์ขนาดเล็ก ไม่ชอบกินปลา

ครุฑ เป็นอมมนุษย์จำพวกกึ่งสัตว์กึ่งเทพ มีรูปเป็นครึ่งนกครึ่งมนุษย์ และครึ่งเทวดา คือหัว ปีก เล็บและปากเป็นนกอินทรี ตัว แขน และขาเป็นคน หน้าขาวปีกแดง ตัวสีทอง พญาครุฑมีตัวโต ถึง ๕๐ โยชน์ ปากยาว ๙ โยชน์ ตีนทั้งสองยาว ๑๒ โยชน์ อาศัยอยู่ที่เชิงเขาพระ

สุเมรุ มีสระใหญ่แห่งหนึ่งชื่อสิมพลีสระ กว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ มีต้นจ้าวขึ้นเต็มป่าอยู่รอบสระ ป่าไม่จ้าวนี้

เป็นที่อาศัยของฝูงครุฑทั้งหลาย มีวิมานอยู่เหนือต้นจ้าวเรียกว่า วิมานสิมพลี อยู่ห่างไกลจากชมพูทวีป

มาก จึงไม่ปรากฏว่ามีมนุษย์ผู้ใดจะสามารถขึ้นไปถึง นอกจากกาก็มีเหสีทำพรหมทัตที่ไปได้ เพราะพญาครุฑเวไนยอุ้มบินไป แม้แต่นาฏกุเวรซึ่งเป็นคนธรรพ์มีฤทธิ์และเวทย์มนตร์มาก ก็มี

ไปสิมพลีแต่ลำพังตน ต้องแปลงตัวเป็นไรแทรกขนพญาครุฑไป

นาค เป็นอมนุษย์ประเภทกึ่งเทพกึ่งสัตว์ เชื่อกันว่าตามปกติมีรูปร่างใหญ่มีหงอน ถ้ามีฤทธิ์มาก ๆ หรือเป็นใหญ่ในหมู่นาค มักจะมีหลายเศียร เช่น อนันตนาคราชเป็นนาคเจ็ดเศียร เป็นต้น นาคตนนี้เป็นโอรสพระกัศยปเทพประชาบดี กับนางกัทธุ เมื่อนาคเป็นงูใหญ่มีหงอนจึงเป็นสัตว์ที่มีพิษ ลิลิตนารายณ์สิบปางกล่าวว่า เหตุที่พวคนาคมีพิษก็เพราะเมื่อคราวกวนน้ำอมฤต สิ่งที่เกิดขึ้นมาจากสมุทรเป็นอันดับที่หก คือ พิษ ฝูงนาคพากันสูบไว้ นาคและงูจึงมีพิษสืบมา

ทานพ คือ อสูรจำพวกหนึ่งในนิยาย มีเชื้อสายแห่งนางทनुกับพระกัศยป

คนธรรพ์ คือ อมนุษย์จำพวกหนึ่งเป็นลูกน้องหรือบริวารของท้าวธตรฐซึ่งเป็นเจ้าโลกบาล คือ ผู้รักษาโลกในทางทิศบูรพาหรือตะวันออก เป็นผู้มีความรู้และเวทย์มนตร์มาก มีความชำนาญ

เป็นพิเศษในทางการขับร้องและดนตรี ความเชื่อเรื่องคนธรรพ์นี้มีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมไทยหลายเรื่อง เช่น เรื่องกาก็กล่าวถึงคนธรรพ์ผู้หนึ่งชื่อ นาฏกุเวร เมื่อคราวที่กาก็ถูกพญาครุฑเวไนย

มาลอบลักอุ้มเอาไปวิมานนิมพลี พระเจ้าพรหมทัตก็ได้นำนาฏกุเวรร้ายเวทย์จำแลงกายเป็นไรติดขนพญาครุฑไป และได้ลักลอบได้เสียกับนางกาก็ ที่สุดนาฏกุเวรก็มาติดพันขับร้องเพลงเย้ยพญาครุฑเวไนย จนพญาครุฑทนไม่ได้ รุ่งขึ้นจึงอุ้มกาก็มาคืนท้าวพรหมทัตโดยทิ้งไว้ที่หน้าพระลาน

วิชาธร วิทยาธร หรือพิทยาธร เป็นอมนุษย์พวกหนึ่งอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ มีฤทธิ์ด้วยพระขรรค์วิเศษ

จากตัวอย่างความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในกลอนสวดมหาสมณูปติสูตร เลขที่ ๔๓๗ ในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า ชาวพุทธสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความเชื่อเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ ความเชื่อ

เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก – สวรรค์ กัปหรือกัลป์ เทพเจ้า โสฬสพรหม และความเชื่อเรื่องสัตว์หิมพานต์ ความเชื่อส่วนใหญ่นั้นเป็นความเชื่อตามคติพุทธศาสนาที่มีในสังคมไทยมาช้านานแล้ว ช่วยเสริมความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้น ทำให้ชาวพุทธเกรงกลัวต่อการทำบาป หมั่นประกอบกรรมดีเพื่อผลแห่งความสงบสุขในภายหน้า

๓. ค่านิยม ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาที่จะได้ ปรารถนาจะเป็น หรือกลับกลายมาเป็น เป็นสิ่งที่สังคมหนึ่ง ๆ ถือว่าเป็นสิ่งมีค่าควรปฏิบัติ ควรชวยกย่อง เห็นว่าถูกต้อง (สุพัตรา สุภาพ, ๒๕๓๖, หน้า ๒๑ – ๒๒) ค่านิยมจะเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม ในวรรณกรรมกวีพยายามแสดงค่านิยมในสังคมของตนไว้ให้เห็นเสมอ ส่วนกลอนสวดมหาชัมภูบตีสูตร

เลขที่ ๔๓๗ สะท้อนให้เห็นค่านิยมตามความนึกคิดแบบชาวบ้านชาววัดในสังคมของกวีดังนี้

๓.๑ ค่านิยมเกี่ยวกับกษัตริย์หรือผู้ปกครอง กวีได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมซึ่งเป็นความคาดหวังของชาวบ้านชาววัดที่มีต่อกษัตริย์หรือผู้ปกครองว่า กษัตริย์หรือผู้ปกครองต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมีสูงส่งมาตั้งแต่ชาติกำเนิด พร้อมกันนี้กษัตริย์จะต้องเป็นนักรบที่เก่งกล้า และต้องเป็นคนดีมีคุณธรรม เนื่องจากการปกครองของสังคมไทยสมัยก่อนกษัตริย์เป็นผู้มีบทบาทและอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจทุกอย่าง หากกษัตริย์ในยุคสมัยนั้น ๆ เป็นคนดีมีคุณธรรม บ้านเมืองก็จะสงบสุข แต่หากกษัตริย์ไม่มีคุณธรรมหรือดูแลอำนาจ บ้านเมืองและประชาชนก็จะได้รับความเดือดร้อน ในกลอนสวดมหาชัมภูบตีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ก็ได้แสดงค่านิยมเกี่ยวกับกษัตริย์หรือผู้ปกครองตามทัศนะหรือความนึกคิดของชาวบ้านชาววัดไว้ดังนี้

๓.๑.๑ กษัตริย์หรือผู้ปกครองต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมีสูงส่งมาตั้งแต่ชาติกำเนิด มุมมองที่ประชาชนมีต่อผู้ปกครองนั้น ถือว่ากษัตริย์เป็นผู้ที่สูงส่ง มีบุญบารมีสร้างสมไว้มาก จึงได้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ประมุขผู้ปกครองบ้านเมือง อย่างพระยาชัมภูบดีได้เป็นกษัตริย์โดยการราชาภิเษกสืบราชสมบัติต่อจากวงศ์สกุล ดังจะเห็นได้จากตอนที่พระเจ้าราชาธิราชถามพระยาชัมภูบดีว่า ราชวงศ์ของพระองค์มีมานาน้อยเท่าใด พระยาชัมภูบดีตอบว่ามีประมาณหนึ่งหมื่นหกพันคน

แต่สวรรคตไปหมดแล้ว จนกระทั่งมาถึงตนได้สืบราชสมบัติแทน ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ ปางชัมภูท้าวสนองให้ นครกว้างใหญ่

ได้ห้าสิบโยชน์มณฑล

๐ ราชวงศ์สืบเสวยอนนต์ อเนกนับตน

ประมาณถึงหมื่นหกพัน

○ เสวยสุขสมบัติเนืองนิตย์ ดับเสร็จสิ้นชนม์
สู่ปรโลกล่วงไป
○ บัดนี้กระหม่อมผ่านไฉ ศวรยาพิสัย
บรมสุขบริบูรณ์...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๗ – ๒๙๘)

๓.๑.๒ กษัตริย์หรือผู้ปกครองต้องเป็นนักรบที่เก่งกล้า ชาวบ้านชาววัดคาดหวังว่ากษัตริย์หรือผู้ปกครองต้องเป็นนักรบที่มีความสามารถ เมื่อเกิดศึกสงครามขึ้นกษัตริย์หรือผู้ปกครองต้องปราบปรามศึกสงครามได้ ประชาชนจะได้มีชีวิตความเป็นอยู่สงบสุข ในกลอนสวดมหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่พระยาชมภูบดีเตรียมกองทัพจะออกเดินทางไปเมืองพระเจ้าราชาธิราช พระยาชมภูบดีคิดในใจว่าตนจะเดินทางด้วยวิธีใดดี หากตนหาะไปคือแสดงฤทธิ์ไปก่อนในเบื้องต้น เมื่อไปถึงเมืองพระเจ้าราชาธิราชแล้วแสดงฤทธิ์สู้รบกับพระเจ้าราชาธิราช จะทำให้ฤทธิ์เดชของตน ดูน้อย แต่หากเดินทางด้วยทัพช้างคือยังไม่แสดงฤทธิ์เดชไป เมื่อไปถึงแล้วแสดงฤทธิ์จะทำให้ฤทธิ์ของพระองค์นั้นดูมีมากน่าเกรงกลัว เป็นการสะท้อนให้เห็นหลักจิตวิทยาของกษัตริย์ที่ต้องเตรียมพร้อมด้านยุทธวิธีในการสู้รบ ดังคำประพันธ์ว่า

...สมเด็จพระยาชมภูบดี เตรียมโยธีพร้อมเสร็จ ท้าวร้อยเอ็ดแควล้อม
ฝ่ายจุลจอมตรีกไตร แม้นจะไปโดยเวหา สู่ราชาธิราชเจ้า เห็นฤทธิ์เราหย่อนลง
ไม่ดำรงจำเรียม แม้นจะเดินโดยสุธา ทรงไอยรามงคล เห็นฤทธิ์รณเรียวแรง
ถึงตำแหน่งที่เฝ้า องค์พระเจ้าราชาธิราช จะคั่นคาคาแข่งฤทธิ์...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๘)

เมื่อการสงครามสิ้นสุดลงแล้ว ชาวบ้านชาววัดก็มีมุมมองต่อธรรมเนียมกษัตริย์เมื่อรบชนะว่า กษัตริย์ผู้เป็นฝ่ายชนะจะต้องกวาดต้อนไพร่ฟ้าพลเมืองของกษัตริย์ที่พ่ายแพ้ไปเป็นบริวารของตน ซึ่งในกลอนสวดมหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ กวีก็ได้สะท้อนแง่มุมความนึกคิดดังกล่าวของตนโดยให้พระยาชมภูบดีคิดในใจว่าหากตนรบชนะพระเจ้าราชาธิราชแล้วจะกวาดต้อนเหล่านางแม่ค้าให้ไปเป็นสนมกำนัลในเมืองของตน ดังคำประพันธ์ว่า

...○ ท้าวแลตะลึงลาน ด้วยทรงเทพธิดา
นั่งร้านขายนานา นางเหล่านี้นล้วนดีจริง
○ วาจากระจ่างแจ่ม ควรเป็นจอมกัลยาหญิง

งามสรรพทุกสิ่ง

ประเสริฐกว่ามเหสี

○ เราชนะแก่สมเด็จ

พระเจ้าราชาธิราช

จะจัดนางเหล่านี้

ไว้ในราชวังชม...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๒)

๓.๑.๓ กษัตริย์หรือผู้ปกครองต้องมีธรรม ชาวบ้านชาววัดคาดหวังว่ากษัตริย์หรือผู้ปกครองตนนั้นจะต้องเป็นคนดี มีคุณธรรม ยึดมั่นในทศพิธราชธรรมหรือธรรม ๑๐ ประการของผู้เป็นราชา ประกอบด้วย

(๑) ทาน คือ ทาน

(๒) สีล คือ สีล

(๓) ปริจาค คือ ความเสียสละ

(๔) อาชว คือ พระทัยซื่อตรง

(๕) มหุทวิ คือ พระทัยอ่อนโยน

(๖) ตป คือ การกำจัดความเกียจคร้านและความชั่ว

(๗) อโณน คือ เมตตา ไม่โกรธ

(๘) อวิหิงสา คือ กรุณา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

(๙) ขนุติ คือ ความอดทนแม้ในสิ่งที่ไม่พึงใจ

(๑๐) อวิโรธ คือ ประพฤติตามประเพณี ความเที่ยงธรรม ความตั้งอยู่ในเหตุผล มีได้อยู่ในอารมณ์

พระยาชมภูบดีเปรียบเสมือนตัวแทนของกษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ไม่เป็นที่ปรารถนาของประชาชน แต่ประชาชนไม่มีอำนาจบารมีพอที่จะต่อสู้ได้ ดังนั้นสิ่งที่เป็นที่พึงทางใจที่สำคัญที่สุดของประชาชนคือ ศาสนา ประชาชนจึงนำศาสนามาเป็นที่พึ่งที่จะช่วยปราบเจ้าเมืองที่ไม่ต้องการ

จะเห็นได้จากคำสอนของพระเจ้าราชาธิราชที่สอนพระยาชมภูบดีว่ากษัตริย์ที่มีทศพิธราชธรรมเมื่อสิ้นชีพแล้วจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อสิ้นบุญก็จะได้จุติมาเกิดในสกุลท้าวพระยา ส่วนกษัตริย์ที่ไม่มีธรรม เมื่อตายไปจะต้องไปชาติใช้กรรมในนรก ดังคำประพันธ์ว่า

...○ กษัตริย์ทศมิตเป็นมุล

ดับขันธคงพูน

พิภพแดนดาวดั่งส์

○ เสวยสมบัติทิพย์ไตรตรึง

ซาเทวโลกพึง

เป็นที่พำนักเนนนาน

○ เพื่อผลทศมิตศอบิบาล

แลเมื่อกองการ

กุศลสิ้นแล้วจตุ

○ กำเนิดในโลกเลิศศิริ

บุญปฏิสนธิ

ในชาติสกุลท้าวพญา

○ สมบัติมนุษย์โลกา

กองพยาธิชรา

แลมรณะเนืองนิตย์

○ กษัตริย์ไม่ดำรงธรรม

ทำลายเบญจขันธุ์

ไปสู่อบายเขยปี...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ดูที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๙)

๓.๒ คำนิยมเกี่ยวกับสตรี กวีกล่าวถึงค่านิยมเกี่ยวกับสตรีในอดีตบางประการ ได้แก่ คำนิยมเรื่องบทบาทของสตรีและค่านิยมเรื่องความงามของสตรี

๓.๒.๑ คำนิยมเรื่องบทบาทของสตรี สะท้อนให้เห็นว่าสตรีในอดีตเป็นช้างเท้าหลัง ต้องพึ่งพาอาศัยอำนาจบุญบารมีของชายผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อขาดหัวหน้าครอบครัวไปสตรี

ผู้นั้นย่อมจะต้องลำบาก ขาดที่พึ่ง ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข จะเห็นได้จาก

เมื่อนางกาญจนเทวีทราบเรื่องราวพระยาชมภูบดีบวช นางเศร้าเสียใจมาก คร่ำครวญถึงพระราชสามี

จนสลบไป อีกทั้งในฐานะของแม่เหล็กของกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง นางย่อมจะต้องมีความวิตกกังวล

มากยิ่งขึ้น เพราะต้องรับผิดชอบดูแลไพร่ฟ้าประชาชน ซึ่งเป็นหน้าที่ที่เกินกำลังและความสามารถของสตรีในอดีต ดังคำประพันธ์ว่า

...○ สองกรนุชค่อนพระองค์อา

ดูรภาพแดยัน

ครวญถึงพระภัสดาที่อัน

บำราศร้างไว้แรมเดียว

○ ข้าไ้พระบรมจุลจอม	กษัตริย์สร้างมาจากเจี๊ว
ฤๅทุมทั้งบริจากรให้เปลี่ยว	เปล่าสวาสติเองค์
○ ชะรอยเวรไ้ได้สันนิจ	ญาการไ้คงตรง
แต่เบื่องบุพชาติเจาะจง	ประจักษ์จึงให้จากจร
○ โดยเดิมข้าพระบาทคะนึ่งนี้	กำหนดในสโมสร
กราบม้วยชนมชีพชีวร	หวังแท่นมโนนัย
○ ยังมีทันแลยที่จะเว้นวาย	สวาสติฤๅมาแรมไกล
แกล้งละข้าบริจาไน้ไ้	ณ เว้งร้างชีวิมี
○ ไ้องค์บรมราชสมเด็จ	พระภัสศาธิบดี
จรเฝ้าบรมราชราชี	แล้วกั้ควรจะคืนวัง
○ นี้กระไรดังหรือบรมพงค์	ปฏิพัทธ์อำเภอฟัง
โองการบรมราชราชัง	ช่างชอบเชื่อโดยง่ายงาม
○ เสด็จเข้าสู่บรรพชากร	ในสำนักพระทรงนาม
ละข้าบริจากรไ้ความ	ทุกข์แทบทำลายวาย
○ ราพันพลางอสุชลนอง	ทั้งสองเนตรไม่ขาดสาย
แสนทุกข์ทุมทอดวรกาย	กับภูมิพินมณเฑียรทอง
○ กำสดสยบวิสัยญีภาพ	พินาศแน้ไม่ตึงองค์
เผ่าแก่นิกรอนงค์ยง	ถนอมนวดกัลยานาง
○ แล้วเอาจลกุหลาบชโลมกาย	วรราชกัญญา
ค้อยพินสมประดีไ้ก็พลาง	กันแสงโคกสะอั้นครวญ
○ ไ้พระร่วมโพธิ์แก้วนิกรทั่ว	ประชาสัตว์เคยเชมสรวล
ตั้งแต่นี้นิกรจะรวน	ด้วยร้างราชนรินทร
○ พระนางท่างเธอทรงพิริพีไร	ราพันโคกสะทอนถอน
กระมลสมฤดีจึงยกกร	ตระกองกอดโอรสสา
○ พระเสาวนีย์วรนุชลอบ	ประโลมองค์พระลูกยา
แม่ลูกเราจำจรลิลา	ลิลาสู่พระทรงธรรม...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๓๑๐ – ๓๑๑)

๓.๒.๒ ค่านิยมเรื่องความงามของสตรี สตรีต้องรู้จักบำรุงรักษาร่างกายให้

งดงาม รวมไปถึงกิริยามารยาทต้องสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ดังตอนที่พระยาชมภูบดีเดินเข้าพระราช

วังพระเจ้าราชาธิราช ระหว่างทางพบนางฟ้าแปลงกายเป็นแม่ค้า ล้วนงดงามน่าชื่นชม ทำให้พระยาชมภูบดี รู้สึกหวั่นไหวไปกับความงามของนางแม่ค้าเหล่านี้ เนื่องจากนางรู้จักบำรุงรักษาความงามทางกายและกิริยามารยาทตามคำสอนของโบราณประเพณี ดังคำประพันธ์ว่า

... ๐ ท้าวทรงสดับเสียง	สุรางค์แซ่เสนาะกรรณ
ทรวงเสียวเกษมสันต์	ด้วยทรวดทรงคนนาง
๐ ท้าวทอดพระเนตรนึก	คะนึ่งพลางดำเนินพลาง
พินิจทั้งสองข้าง	สะพานข้ามเข้าสู่กรุง
๐ น้าพิศวาสนัก	ด้วยอนงค์มดดู
โดยรู้ที่บำรุง	ระบอบต้องบุราณกาล...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๐)

จากตัวอย่างคำนิยมต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมกลอนสวดมหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า กวีเป็นตัวแทนของชาวบ้านชาววัดที่มีทัศนคติความนึกคิดเกี่ยวกับ ผู้ปกครองว่าต้องเป็นผู้ที่มีบุญบารมีสร้างสมไว้มาก มีความสามารถทางด้านการรบ เมื่อชนะศึกสงครามก็สามารถกวาดต้อนพลเมืองของกษัตริย์ที่แพ้มาไว้ในบ้านเมืองตนได้ นอกจากนี้ กษัตริย์ต้องเป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักธรรม ไพร่ฟ้าประชาชนจะได้มีชีวิตความเป็นอยู่สงบสุข ส่วนค่านิยม เกี่ยวกับสตรีนั้นสะท้อนให้เห็นว่า สตรีในอดีตเป็นช้างเท้าหลังต้องพึ่งพาบุญบารมีของสามี สตรีต้องรู้จักบำรุงรักษาความงามของร่างกายและกิริยามารยาท

๔. วัฒนธรรมการแต่งกาย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นช่วงที่สังคมไทยยังคงรับช่วงวัฒนธรรมต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังนั้นภาพวัฒนธรรมการแต่งกายในกลอนสวดมหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงน่าจะมีลักษณะเดียวกับสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ ผู้ชายนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนสีต่าง ๆ สวมเสื้อคอปิด ผ่าอก แขนยาว โดยปกติไม่นิยมสวมเสื้อ ส่วนการแต่งกายของสตรีนั้นนิยมนุ่งผ้ายก หรือผ้าลายทอง ห่มสไบเฉียงด้วยผ้าปักหรือผ้าแพรที่พับเหมือนอัดจีบ (สหวิทยาลัยรัตนโกสินทร์ ๖ สถาบัน, ๒๕๓๐, หน้า ๔๓) ภาพสะท้อนด้านวัฒนธรรมการแต่งกายที่มีปรากฏในวรรณกรรมกลอนสวดมหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ มีดังนี้

๔.๑ การแต่งกายของเจ้านายฝ่ายชาย กวีพรรณนาภาพการแต่งกายของสุกคตกุมาร ในตอนที่เตรียมทัพเดินทางไปหาพระยาชมภูบดีว่า แต่งองค์ด้วยเครื่องทรงประดับด้วยทองงามดังเทพบนสวรรค์ ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ ตรัสปลอบพระโอรสธิบดี แต่งองค์ทรงศรี ภูษิตสรวิ
 ๐ เครื่องต้นแต่ละอย่างยิ่งหลายพรรณ พื้นทองเรืองรัล รัตนา
 ๐ ประดับองค์เทียมเทพอัมรา ผู้ผ่านแผ่นฟ้า ฤาจะปาน...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๓๑๑)

นอกจากนี้กวียังพรรณนาเครื่องแต่งกายที่นางกาญจนเทวีจัดให้สุคต कुमारเพิ่มเติมว่า ประกอบไปด้วย สังวาล มงกุฏ สนับเพลลา ผ้าลายเทพนมวิจิตรงดงามมาก ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ โอรสสดับราช เสาวนีย์ชนกชน
 นีจัตวรสกล กายะกอบสังวาลวรรณ
 ๐ ภูษิตสะอึ้งเอก มกุฏเฉกชวาลฉัน
 ช่วงโชติพิราวยพรรณ สนับเพลลาแลเชิงอน
 ๐ ภูษิตสลัปลาย กระบวนเทพพนมกร
 นพรัตน์บวร วิจิตรแจ่มกระจ่างงาม

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๓๑๔)

สังวาล คือ สร้อยเครื่องประดับชนิดหนึ่งใช้คล้องสะพายแล่ง
 มงกุฏ คือ เครื่องสวมพระเศียรโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน มียอดสูง
 สนับเพลลา คือ กางเกงชั้นในมีชายาวประมาณครึ่งแข้งแล้วนุ่งผ้าโจงกระเบนทับ
 ผ้าลายเทพนม คือ ผ้าที่มีลายรูปเทวดาประนมมือ

ส่วนการแต่งกายของพระยาชมภูบดีนั้น กวีมิได้พรรณนาภาพโดยตรง แต่ผู้อ่านผู้ฟังสามารถรับรู้ได้จากเนื้อความว่าพระยาชมภูบดีสวมมงกุฏและนุ่งโจงกระเบน เนื่องจากตอนที่พระยา

ชมภูบดีเดินทางไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช ระหว่างทางพบพืนดาดด้วยแก้วผลึก พระยา

ชมภูบดีเข้าใจ

ว่าเป็นพืนน้ำจึงตกเขมรโจงกระเบน ดังคำประพันธ์ว่า

...เข้าสู่ชั้นหกเจ็ด กำแพงเพชรโอภาส ผลึกลาดแลวาว ชมภูทำว

หวาด

หวั่น พร่นพระทัยเหลือทน นึกว่าชลท่วมพ้น ดุจจุคลิ้นละลอก แสงแก้วกลอก
 กลิ้งอยู่ องค์ชมภูกลัวเปียก เรียกร้อยเอ็ดบริวาร พลงภูบาลโจงกระเบน...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๓)

○ แม้นองค์เอกกรุง กล้ากระหม่อมคอง จักให้วันทา
 นีองค์เป็นแต่ ประเทศราชา ไม่ควรที่ข้า พระบาทบัมคม...

(มหาชมภูบตีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๘๒ – ๒๘๓)

ตอนที่มาสสามเณรบอกให้พระยาชมภูบตีลงจากหลังช้างพระที่นั่ง ให้เดินเข้าพระราชวังพระเจ้าราชาธิราช ทำให้พระยาชมภูบตีโกรธมากเนื่องจากมาสสามเณรเป็นผู้น้อย แต่กลับแสดงท่าทางองอาจไม่เคารพพระยาชมภูบตีซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ดังคำประพันธ์ว่า

...○ บัดท้าวชมภูวราช	เสด็จใกล้พระพารา
สามเณรจึงทักว่า	ไฉนท้าวทะนงองค์
○ ใกล้พระนิเวศน์แล้ว	ขอเชิญท้าวเสด็จลง
จากพาหนะทรง	เสด็จโดยพระบาทจร
○ ปางนั้นท้าวชมภู	บดืราชฤทธิรอน
สดับแสนยาก	ฉกาจก่อกำเริบทรง

○ ทรงพระดำริเคื่อง	พระทัยแค้นกว่าทั้งปวง
ด้วยเด็กเป็นข้าหลวง	มาลามลอนจนเหลือการ
○ สุดท้ายจะกลืนกลืน	พิโรธแรงในสันดาน
มีพจมานสาร	สนองตอบว่าเสนา
○ ไฉนท่านจึงองอาจ	กล่าวท่ากลางดั่งนี้หนา
เราจุลจักรา	จะรีบสู่พระทรงนาม
○ ตัวท่านเป็นทหารก	ฤาทำให้ญชยับขยาม
หยาบนักทะนงตาม	อำเภอดนทมิฬมอม
○ เพียงนี้ไม่ควรเรา	จะลงโดยเสด็จดอม
ไซในนิเวศน์จอม	กษัตริย์เจ้าอย่าห้ามแหน...

(มหาชมภูบตีสูตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๘๔)

เมื่อพระยาชมภูบตีเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช พระยาชมภูบตีก็ไม่ไหว้เคารพพระเจ้าราชาธิราช
 เนื่องจากคิดว่าตนเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชมพูทวีปไม่สมควรต้องไหว้เจ้าเมืองอื่น พระเจ้าราชาธิราช

(มหาสมุทปิฎก เล่มที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๓๑๔)

๗. **วัฒนธรรมทางวัตถุ** ภาพสะท้อนด้านวัฒนธรรมทางวัตถุที่มีปรากฏในกลอนสด มหาสมุทปิฎก เล่มที่ ๔๓๗ ได้แก่ อาวุธต่าง ๆ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่องบริวารของ สงฆ์

๗.๑ อาวุธ ประกอบด้วย ปืน ธนู หอกขัด ง้าว ทวน โล่ ตั้ง กวีพรรณนาภาพ ทหารของพระเจ้าราชาธิราชมีอาวุธครบมือ ทำให้พระยาสมุทปิฎกผู้สีกยาเกรงในบุญบารมีของ พระเจ้าราชาธิราชยิ่งนัก ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ ตรีกพลางเสด็จล่อง	บรรลู่ถึงพระทวาร
ผู้เฝ้ายอมขานาญ	ที่ขึ้นนอกชนนอกชนัดพล
๐ พันเครื่องประดับโดย	ดูพิลึกด่ากล
ถือปืนธนูยนต์	นำสยดเสียวแสง
๐ เข้าในทวาร	ที่พื้นดินล้วนทองแดง
พลถือหอกขัดแสง	ล้วนทรงเครื่องอลังการณ...

(มหาสมุทปิฎก เล่มที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๐)

ปืน คือ อาวุธสำหรับยิง โบราณเรียกศร หน้าไม้ เกาทัณฑ์ ว่า ปืน

ธนู คือ อาวุธชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยคันสำหรับยิง เรียกว่า คันธนู กับ ลูกที่มีปลายแหลม เรียกว่า ลูกธนู เรียกสายคันธนูว่า สายธนู

หอกขัดคือ อาวุธสำหรับแทงชนิดหนึ่ง ทำด้วยโลหะ มีด้ามสั้น สำหรับใช้พุ่งหรือขัดไป ตอนพรรณนาภาพทหารของพระเจ้าราชาธิราชอีกช่วงหนึ่ง มีการกล่าวถึงอาวุธต่าง ๆ ได้แก่ ง้าว ทวน โล่ และตั้ง ดังคำประพันธ์ว่า

...พวกพลยืนเนกหนา นับแสนสาสมควร ถือง้าวทวนต่างต่าง

แต่งตัวอย่างยวดยิ่ง งามทุกสิ่งสารพัด บุญกษัตริย์เจ้าฟ้า องค์ราชาธิราช
สมบัติมาดเมืองแมน แดนมนุษย์ฤๅมี เหล่าเสนีข้าหลวง ทุกกระทรวงที่สุด
ดุจองค์เอกราช ทรงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ล้วนสุวรรณแก้ว สถิตแถวหน้าหน้า
องค์จุลจักรสะอึงจิต พระเนตรติดตามเตือน ว่าองค์เขื่อนแซ่ข้า จวนเวลาบาย
แล้ว

รีบคลาดแคล้วคลาไคล ล่องเข้าไปชั้นห้า องค์อัมราธิบดี ประทับที่ริมถนน
เหล่าพวกพลโล่ตั้ง อัดนั่งหนาเนก แต่งตัวเอกโอเอี่ยม เข้มแถวกล้าน่ากลัว...

(มหาสมุทปิฎก เล่มที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๓)

ง้าว คือ ดาบด้ามยาว

ทวน คือ อาวุธชนิดหนึ่งคล้ายหอก แต่เรียวเล็กและเบากว่า ด้ามยาวมาก

โล่ คือ เครื่องปิดป้องศัสตราวุธ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำด้วยโลหะหรือหนังดิบ ด้านหลังมีที่จับ มักใช้คู่กับดาบหรือหอก

ตั้ง คือ เครื่องถือสำหรับปิดป้องศัสตราวุธ รูปคล้ายกาบกล้วย

๗.๒ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ กวีพรรณนาภาพว่าทหารของพระเจ้าราชาธิราชแต่งกายประกอบด้วยเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งดงามประดุจดั่งพระมหากษัตริย์ ดังคำประพันธ์ว่า

...เหล่าเสนีข้าหลวง ทุกกระทรงที่สุด ดุจองค์เอกราช ทรงเครื่องราช
กกกุกุพัน ล้วนสุวรรณแกมแก้ว สถิตแถวนักหนัก...

(มหาชนมภูมิตีสุตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๒๙๓)

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ คือ เครื่องหมายความเป็นพระราชาธิบดีตามที่แสดงไว้ในบรมราชาภิเษก

ประกอบด้วย พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร พัดวาลวิชนีและแส้จามรี ฉลองพระบาท หรืออีกนัยหนึ่งอาจประกอบด้วย พระเศวตฉัตร พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี พัดวาลวิชนีและแส้จามรี ฉลองพระบาท (จรรยา คงเจริญ, ๒๕๓๒, หน้า ๒๓๒ – ๒๓๓) จะสังเกตได้ว่ากวีออกเสียงเรียกเครื่องราชกกุธภัณฑ์ว่า เครื่องราชกกุกุพัน และไม่พรรณนา

รายละเอียดของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ สันนิษฐานได้ว่ากวีเป็นชาวบ้านชาววัดที่อาจรู้เรื่องราชสำนักไม่มากหรือละเลยดนัก จึงกล่าวถึงเฉพาะสิ่งที่ตนรู้หรือเคยได้ยินมาเท่านั้น

๗.๓ เครื่องบริวาร คือ เครื่องใช้สอยของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา มี ๘ อย่าง ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ เข็ม ประคดเอว กระบอกรองน้ำ เรียกว่า อัฐบริวาร ในกลอนสวดมหาชนมภูมิตีสุตร เลขที่ ๔๓๗ กล่าวถึงเครื่องบริวารตอนที่เมื่อพระยาชนมภูมิตีวชเป็นพุทธสาวกแล้ว ก็บังเกิดมีเครื่องอัฐบริวารพร้อมแก่การประกอบกิจสงฆ์ ดังคำประพันธ์ว่า

...๐ แยมพุทธุกกา	ตรัสเรียกมหา	ชนมภูมิตี	
จงเป็นเอहि	ภิกษุสำราญ	ตระบัดบริวาร	ทั้งแปดพร้อม

มูล...

(มหาชนมภูมิตีสุตร เลขที่ ๔๓๗ ตอนที่ภาคผนวก หน้า ๓๐๙)

จากตัวอย่างภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในกลอนสวดมหาชัมภูปฐีสสูตร เลขที่ ๔๓๗ ในเบื้องต้นแสดงให้เห็นว่า สังคมไทยมีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมมาช้านาน โดยกวีได้สอดแทรกเกร็ดความรู้ดังกล่าวผ่านทางบทประพันธ์ บางเรื่องที่กวีไม่มีความรู้มากนักก็จะกล่าวถึงเพียงผิวเผินไม่บรรยายรายละเอียดแต่อย่างใด

จากการศึกษาเรื่องหลักธรรมและวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในเรื่องสรุปได้ว่า วรรณกรรมกลอนสวด เรื่อง มหาชัมภูปฐีสสูตร เลขที่ ๔๓๗ เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าสะท้อนภาพทัศนคติหลักประเพณี ปฏิบัติ ของชาวบ้านชาววัดในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผ่านมุมมองและแนวคิดของกวีชาวบ้านชาววัดได้อย่างน่าสนใจ

การศึกษาเรื่องหลักธรรมพบว่า มหาชัมภูปฐีสสูตรสะท้อนให้เห็นหลักประเพณี ปฏิบัติ ของชาวบ้านชาววัดตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เน้นเรื่องนิพพาน ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุด นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องไตรลักษณ์ ทุกข์คือ ๕ คือ ๘ มรรค ๔ ผล ๔ ปฏิสัมภิทาญาณ และกรรมฐาน หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นความหวังของชาวพุทธที่ต้องการจะหลุดพ้นจากความทุกข์ยากในปัจจุบัน จึงนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้หมั่นกระทำความดีเพื่อความสุขสบายในภายภาคหน้า ทั้งยังเป็นการสานต่อพระพุทธศาสนาให้มั่นคงอยู่ในสังคมไทยสืบไป

การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมไทยพบว่า กวีสะท้อนภาพวัฒนธรรมไทยเรื่องความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมการแสดงความเคารพ วัฒนธรรมการประทักษิณ และวัฒนธรรมทางวัตถุ

ความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้านั้น ชาวพุทธเลื่อมใสศรัทธาว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีบุญบารมีมาก ประเสริฐพร้อมไปด้วยลักษณะมหาบุรุษแตกต่างจากสามัญชนทั่วไป นอกจากนี้พระองค์

ยังสามารถแสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ได้ เพื่อปราบมารและสั่งสอนธรรมให้มารนั้นเลื่อมใสศรัทธาต่อพระองค์ ก่อนจะหันมาเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา

ด้านความเชื่อ ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อตามคติพุทธศาสนาที่มีอยู่ในสังคมไทยมาช้านานแล้ว ได้แก่ ความเชื่อเรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ กับหรือกัลป์ เทพเจ้า โสฬสพรหม และความเชื่อเรื่องสัตว์วิเศษ

ด้านค่านิยม สะท้อนภาพค่านิยมซึ่งเป็นการคาดหวังของชาวบ้านชาววัดเกี่ยวกับกษัตริย์หรือผู้ปกครอง ค่านิยมเกี่ยวกับบทบาทและความงามของสตรี

ด้านวัฒนธรรมการแต่งกาย สะท้อนภาพวัฒนธรรมการแต่งกายของเจ้านายฝ่ายชาย

และ

ฝ่ายหญิง นอกจากนี้ยังสะท้อนภาพวัฒนธรรมการแสดงความเคารพ วัฒนธรรมการเดินประทักษิณ เพื่อความเป็นสิริมงคล และวัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ อาวุธ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และเครื่อง
อัฐบริวาร

ซึ่งกวีจะกล่าวถึงรายละเอียดเฉพาะในสิ่งที่ตนรู้ หากสิ่งใดไม่รู้ลึกซึ้งกวีก็จะกล่าวถึงแต่เพียงผิวเผิน
เท่านั้น